

О.Р. Квасовський

Кандидат економічних наук, доцент

КОНЦЕПЦІЯ РЕФОРМУВАННЯ СПЕЦІАЛЬНИХ РЕЖИМІВ ОПОДАТКУВАННЯ СУБ'ЄКТІВ МАЛОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА В УКРАЇНІ

Критична оцінка діючої системи оподаткування суб'єктів малого підприємництва на предмет її фіскальної віддачі і стимулюючого впливу показує, що, незважаючи на спроби реформування, вона зберігає достатньо виражений депресивний характер стосовно даного сектора вітчизняної економіки. Це зумовлено тим, що в методиках обчислення і сплати найважливіших за фіскальним значенням податків і зборів недостатньо враховується специфіка ведення малого бізнесу. Щоправда, ситуація відчутно покращилась після запровадження альтернативних, радикально спрощених способів оподаткування для малих підприємницьких структур, які загалом сприятливо вплинули на їх розвиток та формування дохідної частини бюджетів різних рівнів, насамперед місцевих. Хоча, з іншого боку, аналіз практики функціонування спрощених податкових технологій виявив низку серйозних проблем, зумовлених методологічними та організаційно-технічними прорахунками, що послаблюють згаданий подвійний ефект і навіть знижують їх позитивний імідж¹.

Проголошення Президентом України та сформованим ним урядом одним з пріоритетів економічної доктрини держави підтримку розвитку малого бізнесу як гарантію незворотності демократичних перетворень у вітчизняному соціумі та каталізатора загального стійкого соціально-економічного зростання потребує адекватних реальних дій, серед яких ключова роль відводиться ефективній фіскально-стимулюючій політиці у секторі малого підприємництва. Однозначно переконані в тому, що здійснення такої політики буде неможливим без збереження в модернізованому вигляді спрощеної технології оподаткування та податкового обліку для суб'єктів малого підприємництва, розробленої з урахуванням кращих зарубіжних аналогів та позитивної вітчизняної практики, щоб і надалі вони не були позбавлені можливості обирати найбільш сприятливий варіант оподаткування. Адже в умовах транзитивної економіки використання цього прогресивного інструменту податкового стимулювання сфери малого бізнесу справді виправдане^{2,3}.

У даному контексті актуального звучання і важливого практичного значення набуває завдання оптимізації спрощених методів фіску для малого бізнесу в Україні, яке бажано виконати в найкоротший термін.

Необхідно зазначити, що, незважаючи на постійний інтерес науковців та практиків до проблематики спрощених податкових режимів для малого підприємництва, більшість численних публікацій у науковій періодиці, відповідних матеріалів у монографічній та навчальній економічній літературі зводиться до аналізу їх слабких сторін та переваг у порівнянні з традиційним (загальноприйнятим) порядком оподаткування, виявлення правових колізій та розробки рекомендацій щодо усунення виявлених недоліків, більша частина з яких має технічний характер.

На наш погляд, конструктивні результати подібної аналітичної роботи значною мірою знайшли відображення у розробці відповідних нових законопроектів, серед яких слід відзначити проекти Законів України “Про розвиток спрощеної системи оподаткування, обліку та звітності та врегулювання спірних питань у сфері діяльності суб’єктів малого підприємництва” і “Про спрощену систему оподаткування, обліку та звітності суб’єктів малого підприємництва” (суб’єктами законодавчої ініціативи виступають, відповідно, народні депутати України М.Д. Катеринчук та С.І. Слабенко). Хоча згадані законопроекти суттєво покращують законодавче поле, що регламентує справляння єдиного податку, й усувають більшість технічних вад, які виявилися на практиці, на нашу думку, вони копіюють допущені прорахунки методологічного характеру.

Обґрунтування теоретичних засад презумптивного оподаткування та докладний аналіз, узагальнення і систематизація досвіду застосування спрощених податкових технологій для представників малого бізнесу в різних країнах світу відбилися в аналітичних записках і працях експертів МВФ, зокрема таких, як К. Bulutoglu, R. Conrad, J. McDonald, P.Shome, C.Schutte, V. Tanzi, V. Thuronyi, та публікаціях російського науковця Є.В. Шкребели. Вивченню окремих теоретичних аспектів спеціальних режимів оподаткування також приділяли увагу представники російської економічної науки: М. Алексєєв, С.Г. Синельников, С.В. Барулін, Г.В.Жирова, Т.Ф. Юткіна та ін. Серед вітчизняних і зарубіжних вчених, які спробували з науково-теоретичних позицій підійти до вирішення тих чи інших питань вдосконалення методології справляння єдиного податку в Україні (вибір виважених критеріїв для переходу на спрощену систему оподаткування; встановлення обґрунтованого об’єкта і ставок податку; визначення оптимального переліку податків та зборів, які заміщуються інтегрованим податком, тощо), можна назвати М.Д. Білик, Ю.Г. Дьякона, Ю. Іванова, У. Тіссена, В. Чепенка та ін.

Проте принципи і рекомендації щодо конструювання спрощеного оподаткування малого підприємництва, розроблені на основі вивчення відповідного зарубіжного досвіду, не завжди є адекватними специфічним умовам функціонування малого бізнесу в Україні і потребують належної адаптації. До того ж, позиції різних авторів щодо концептуальних напрямів реформування вітчизняних радикально спрощених податкових режимів відзначаються плюралізмом і полемічністю.

Не претендуючи на безальтернативність та бездискусійність суджень, в даній статті ми ставимо за мету запропонувати цілісну концепцію модернізації спрощеної системи оподаткування суб’єктів малого підприємництва в Україні на основі:

– узагальнення і систематизації, аналізу і відбору найбільш доцільних пропозицій (насамперед теоретичного характеру) українських і зарубіжних науковців та фахівців-практиків щодо вдосконалення альтернативних спрощених способів справляння податків та адаптування цих рекомендацій до вітчизняних реалій;

– критичного студіювання зарубіжного позитивного і негативного досвіду функціонування моноподаткових (паушальних) схем оподаткування малого бізнесу та врахування недоліків аналогічних податкових режимів в Україні.

Суть основних запропонованих концептуальних змін, спрямованих на вдосконалення спрощеної системи оподаткування малих підприємницьких структур, полягає у такому.

Замість двох альтернативних спрощених податкових технологій (фіксованого податку для приватних підприємців; єдиного податку для суб'єктів малого підприємництва)*, які значною мірою дублюються і недостатньо узгоджені між собою та із загальноприйнятою системою оподаткування, ввести одну – єдиний податок для суб'єктів малого підприємництва, що гармонійно вписується у традиційний мультибазисний порядок справляння податків та зборів. При цьому для особливо малих суб'єктів підприємництва – фізичних і юридичних осіб (незалежно від організаційно-правової форми та форми власності) або так званих мікрофірм (мікропідприємств) він буде справлятися у вигляді диференційованої суми залежно від встановлених критеріїв плати за спецпатент (таблиця) – аналога відомих у світовій практиці варіантів оподаткування “за стандартом”. Наприклад, схожий підхід до оподаткування малого бізнесу “за стандартом” (Standard Assessment Guides) можна спостерігати у Польщі (податкова картка або лист (tax card)⁴), в Росії (“налог на вменённый доход для определённых видов деятельности”⁵), в Ізраїлі (*tachshivim*, який пізніше був замінений *tadrihim*) та деяких інших досить розвинутих країнах (аналогічні податкові методи використовуються в Іспанії і Туреччині). Це в чистому вигляді презумпційні, розраховані на підставі опосередкованих ознак податки. Ймовірний дохід встановлюється залежно від виду діяльності малої фірми і від наявності в її розпорядженні потрібних для такої діяльності факторів, які важко приховати під час перевірки (кількість посадочних місць у ресторані, крісел у перукарні і т.п.)⁶.

З точки зору автора можна навести щонайменше три аргументи на користь описаної уніфікації. По-перше, вона дасть змогу мінімізувати суперечності та неузгодженості між правовими нормами, які регламентують застосування спеціальних методів оподаткування малих суб'єктів господарювання, та положеннями законодавчих актів, що визначають порядок справляння інших податків та обов'язкових платежів фіскального характеру. По-друге, це сприятиме зниженню трудомісткості, а, отже, і вартості податкового супроводження (адміністрування) суб'єктів малого підприємництва та підвищенню ефективності контролю з боку органів податкової служби за дотриманням ними податкових процедур. По-третє, знизить можливості використання спрощених методів оподаткування малого підприємництва для розробки схем незаконної або формально легальної мінімізації податкових зобов'язань суб'єктів великого і середнього бізнесу, що сприятиме покращанню фіскального наповнення бюджету.

* До 01.10.2003 р. в окремих регіонах України (згідно з переліком, визначеним Кабінетом Міністрів України) суб'єкти сфери торгівлі та послуг, які не перевищили обсягу реалізації продукції (робіт, послуг) на суму 1 млн грн на рік, мали право на застосування ще одного спрощеного режиму оподаткування у вигляді придбання спеціального торгового патенту.

**Модель модернізованої спрощеної системи оподаткування
малого бізнесу в Україні**

Кваліфікаційні критерії*	Концептуальні засади щодо застосування варіанту спрощеного режиму оподаткування
1	2
<p>Обсяг річного валового доходу (виручки від реалізації та поза-реалізаційних доходів) не перевищує 250 тис. грн.</p> <p>Чисельність найманих працівників зі “сторони” не перевищує 5 осіб (до встановленої квоти не входять члени сім’ї засновника (власника) суб’єкта малого підприємства, які мають з ним спільне домашнє господарство), а загалом кількість працюючих у будь-якому періоді становить не більше 10 осіб.**</p>	<p>Сплата єдиного (універсального) податку здійснюється у фіксованій сумі шляхом придбання спецпатенту, вартість якого залежить:</p> <ul style="list-style-type: none"> – від виду підприємницької діяльності; – чисельності жителів населеного пункту, де здійснюється господарська діяльність; – основного фізичного (“реального”) параметра, який найбільше впливає на обсяг отриманого доходу від конкретного виду діяльності (кількості працівників чи потужності виробничого обладнання, торговельної площі пункту продажу, кількості та виду автотранспортних засобів для перевезень, числа посадочних місць у пунктах громадського харчування, перукарнях тощо). <p>Конкретні розміри плати за спецпатент встановлюються місцевими радами за єдиною методикою, розробленою Міністерством економіки України і закріпленою у законодавчому порядку.</p> <p>При здійсненні кількох видів діяльності одночасно та в різних місцевостях застосовується максимальна із встановлених ставок.</p> <p>Для цілей оподаткування ведеться лише Книга обліку загального обсягу валового доходу (в хронологічному порядку).</p> <p>При здійсненні розрахунків зі споживачами за готівку дозволяється не застосовувати реєстратори розрахункових операцій за умови обов’язкової видачі документа суворої звітності (квитанції), що підтверджує факт реалізації.</p> <p>Плата за спецпатент замінює собою переважну більшість податків та зборів, включаючи ПДВ та внески на загальнообов’язкове державне пенсійне і соціальне страхування (до моменту запровадження єдиного соціального внеску (збору)).</p>

* Усі вартісні показники підлягають щорічній індексації, зважаючи на темпи інфляції (або у відповідності з будь-яким іншим дефлятором з широкою базою).

** Для малих фірм, де працюють виключно члени сім’ї власника (засновника), що ведуть спільне з ним домашнє господарство, і які не перевищують визначених лімітів за кількістю зайнятих і господарським оборотом, доречно ввести поняття “мала сімейна справа”, що дає змогу не укладати трудових угод з такими працівниками та знімає спірні питання щодо оплати праці чи розподілу доходів.

1	2
<p>Обсяг річного валового доходу (виручки від реалізації та позареалізаційних доходів) не перевищує 1 млн грн</p>	<p>На найближчу перспективу (два–три роки) зберігається справляння єдиного універсального податку у відсотках до валового доходу (у вигляді “оборотного” податку), диференційованого за укрупненими галузями (сферами) підприємницької діяльності, а саме:</p> <p>а) послуги (за винятком тих, що не підпадають під критерії малого підприємництва);</p> <p>б) матеріальне виробництво, будівництво, транспортування вантажів;</p> <p>в) торгівля, громадське харчування (включаючи ресторани) та готельний бізнес.</p> <p>Податкові ставки встановлюються, виходячи із розрахунку середніх часток сумарних фіскальних надходжень податків і зборів, що заміщуються унітарним податком, у загальному обсязі валового доходу, отриманого у перелічених укрупнених сферах господарської діяльності за попередні роки*. Для цілей оподаткування роздільно ведуться Книги обліку обсягів валового доходу у розрізі названих галузей.</p> <p>У майбутньому необхідно перейти до інтегрованого податку на чистий потік реальних трансакцій у грошовому вимірі (R-based Corporate Cash-Flow Tax, real), тобто до оподаткування різниці між виручкою від реалізації і вартістю факторів, що використовуються у господарській діяльності. Податковий облік ведеться за спрощеною схемою, без застосування подвійних проводок, на основі простих записів в Журналі обліку грошових потоків (надходжень і видатків).</p> <p>Єдиний сукупний податок замінює собою переважну більшість податків та обов’язкових платежів, за винятком ПДВ і відрахувань на соціальні потреби (єдиного соціального внеску (збору) після його запровадження).</p>

Складено автором.

Що стосується встановлення ставок єдиного податку у фіксованій сумі, то з метою усунення зловживань органів місцевого самоврядування розміри плати за спецпатент на одиницю фізичних (натуральних) показників повинні визначатися ними на підставі уніфікованої методики, розробленої Міністерством економіки України і затвердженої на загальнодержавному рівні. При розробці останньої, зокрема, можна використати кращі варіанти, розроблені в регіонах, подібних методик визначення диференційованих ставок плати за спеціальний торговий патент, де він донедавна успішно застосовувався. Для цього їх потрібно узагальнити, формалізувати,

* Податкові ставки єдиного податку підлягають періодичному перегляду раз на два роки і оприлюдненню у законах про Державний бюджет України на наступний рік.

адаптувати до умов універсальної моноподаткової схеми розрахунків зі скарбницею та чітко і доступно викласти у формі підзаконного акту, що роз'яснює механізм її застосування.

На відміну від діючого порядку, який передбачає встановлення ставок єдиного податку у межах жорстких (фіксованих) лімітів виключно для підприємців – фізичних осіб, описаний підхід, зокрема:

– усуне необгрунтовану дискримінацію мікрофірм зі статусом юридичної особи щодо застосування радикально простої схеми оподаткування у вигляді сплати єдиного податку у фіксованій сумі, що призведе до поширеної перереєстрації бізнесової діяльності на приватних підприємців за фіскальними причинами;

– сприятиме точнішому оцінюванню платоспроможності дрібних підприємницьких структур, що зменшить втрати бюджету та зробить розподіл податкового навантаження на платників рівномірнішим.

Вважаємо за доцільне знизити ліміти виручки (валового доходу) та чисельності найманих осіб, що дають право на придбання спецпатенту, відповідно до 250 тис. грн та до 5 осіб. Це дасть змогу обмежити коло платників єдиного “патентного” податку справді дрібними формами бізнесу, яким важко забезпечити ведення належного податкового обліку, бо фіскально-бюрократичні витрати для них є занадто обтяжливими, а також зменшить можливість великих і середніх платників використовувати цей спрощений паушальний податковий режим для безпідставного істотного зниження рівня податкового навантаження* .

Ми також погоджуємося з тим, що, окрім суб'єктів господарювання, які не відповідають кількісним обмеженням щодо виручки (валового доходу) та чисельності найманих працівників, із контингенту бажаючих перейти на спрощену схему оподаткування необхідно виключити певні категорії суб'єктів підприємництва, котрі займаються високорентабельними (або надприбутковими) видами економічної діяльності і мають значні технічні можливості для зниження реальних обсягів господарського обороту (подання сфальсифікованих даних у межах встановлених лімітів) з метою нелегального приховування справжніх розмірів податкових зобов'язань.

* Взагалі, щоб уникнути зловживань спрощеними формами оподаткування (єдиним податком у вигляді плати за спецпатент або у відсотках від визначеної законодавством податкової бази) через штучний поділ великих і середніх компаній на дрібні бізнес-структури, необхідно запровадити правило агрегації господарського обороту і чисельності найманого персоналу. Суть його полягає в тому, що суб'єкти підприємництва, які знаходяться у власності (засновані) або контролюються однією особою чи групою пов'язаних осіб (володіння значною часткою статутного фонду або контрольним пакетом акцій), повинні визнаватися одним платником єдиного податку. За порушення цього правила потрібно передбачити відчутні санкції та позбавлення всіх фірм, що входять до такого “альянсу”, права на застосування спрощених методів розрахунків з бюджетом протягом досить тривалого періоду (наприклад, трьох років). Однак з метою недопущення помилок посадовими особами податкових органів підозри у подібного роду зловживаннях повинні бути підтверджені в суді (у спеціальному податковому суді після його створення).

Висвітлений підхід в основному вже реалізований у правовій нормі, викладеній в пункті 4 Прикінцевих положень Закону України “Про внесення змін до Закону України “Про Державний бюджет України на 2005 рік” та деяких інших законодавчих актів України” від 25 березня 2005 р. № 2505-IV. Відповідно до цієї законодавчої норми з 1 липня 2005 р. спрощена система оподаткування, обліку та звітності суб’єктів малого підприємництва не поширюється на:

– суб’єктів підприємницької діяльності, які здійснюють діяльність у сфері грального бізнесу (у тому числі діяльність, пов’язану з влаштуванням казино, інших гральних місць (домів), гральних автоматів з грошовим або майновим вииграшем, проведенням лотерей (у тому числі державних) та розіграшів з видачею грошових виграшів у готівковій або майновій формі), здійснюють обмін іноземної валюти;

– суб’єктів підприємницької діяльності, які є виробниками підакцизних товарів, здійснюють господарську діяльність, пов’язану з експортом, імпортом та оптовим продажем підакцизних товарів, оптовим та роздрібним продажем підакцизних пально-мастильних матеріалів;

– суб’єктів підприємницької діяльності, які здійснюють операції у сфері обігу дорогоцінних металів і дорогоцінного каміння, що підлягають ліцензуванню відповідно до Закону України “Про ліцензування певних видів господарської діяльності”;

– фізичних осіб – підприємців, які займаються діяльністю у сферах торгівлі лікарськими засобами та виробами медичного призначення, архітектури, надання консультацій та роз’яснень з юридичних питань, аудиту, діяльністю з надання в оренду нерухомого майна та ріелторською діяльністю⁷. На наш погляд, з точки зору захисту соціально-фіскальних інтересів держави таке обмеження є цілком виправданим, адже у зв’язку зі складністю і неможливістю здійснення всеохоплюючого (суцільного) податкового контролю перелічені групи суб’єктів малого підприємництва справді можуть широко використовувати спрощену податкову технологію для ухилення від сплати податків.

Виходячи з наведеного, вважаємо, що єдиний податок у фіксованій сумі для мікрофірм (плата за спецпатент) повинен замінити практично всі види податків та зборів, включаючи ПДВ та внески на загальнообов’язкове державне пенсійне і соціальне страхування.

Включення ПДВ до переліку податків та обов’язкових платежів, які заміщуються єдиним податком у вигляді придбання спецпатенту, є логічним з огляду на складність і трудомісткість дотримання процедур, пов’язаних зі справлянням вказаного універсального акцизу. У той же час вважаємо за необхідне надати дрібним підприємницьким структурам (власникам спецпатенту) право добровільної реєстрації платниками ПДВ у разі, якщо вони вважатимуть це економічно доцільним (наприклад, з причини значної орієнтації збуту продукції мікрофірми на підприємств-покупців, що зацікавлені і вимагають виділення окремим рядком сум ПДВ у товарно-транспортних та розрахункових документах з метою включення їх до податкового кредиту).

Слід відзначити, що з п. 2.2 ст. 2 Закону України “Про податок на додану вартість” від 3 квітня 1997 р. № 168/97-ВР (з подальшими змінами та доповненнями), викладеній у редакції згаданого Закону України від 25 березня 2005 р. № 2505-IV, випливає, що право на добровільне рішення щодо реєстрації платником ПДВ мають юридичні особи – платники єдиного податку і в той же час позбавлені його підприємці – фізичні особи, які обрали сплату фіксованого чи єдиного податку за спрощеною системою оподаткування, обліку та звітності⁸. Це зумовлено тим, що згідно з чинним законодавством малі підприємства, які перейшли на спрощену систему оподаткування, можуть обрати на свій розсуд сплату єдиного податку з виручки або за ставкою 6 % з одночасним справлянням ПДВ, або за ставкою 10 % без справляння ПДВ, а приватні підприємці сплачують єдиний податок у чітко фіксованому розмірі. Тому у разі надання приватним підприємцям права вибору добровільної реєстрації платником ПДВ для тих, хто це зробить, зросте рівень податкового навантаження, а обгрунтовано компенсувати його за рахунок зниження ставки єдиного (фіксованого) податку дуже складно з технічної точки зору.

Проте, з іншого боку, наведена правова норма призводить до певної дискримінації (обмеження фінансової незалежності) платників за організаційно-правовою формою, що, на наш погляд, неприпустимо. Ми пропонуємо такий вихід із цієї ситуації.

Оскільки відповідно до запропонованої нами концепції реформування спрощеної системи оподаткування всі суб’єкти господарювання – фізичні і юридичні особи, що відповідають встановленим для мікрофірм обмеженням, сплачуватимуть єдиний податок у фіксованому розмірі (у вигляді придбання спецпатенту), то й приватні підприємці повинні мати право за власним бажанням (прорахувавши і порівнявши потенційні економічні вигоди та втрати) стати платниками ПДВ. Враховуючи, що фіксований розмір єдиного податку при цьому не змінюватиметься, реєстрація мікрофірм (мікропідприємств) платниками ПДВ не тільки не завдасть шкоди бюджетові, але й збільшить фіскальні надходження без утиску у вільному прийнятті фінансових рішень.

Що стосується чотирьох існуючих в Україні видів обов’язкових відрахувань на пенсійне і соціальне страхування, то в даний час без їх сплати у складі єдиного податку “патентного” типу говорити про існування відчутно спрощеного режиму оподаткування для дрібних підприємців просто не коректно і безпідставно. Однак, з іншого боку, без сплати чітко визначених сум внесків на соціальні потреби за кожного найманого працівника мікрофірми і ведення їх персоніфікованого обліку, належні гарантії соціального захисту згаданої категорії працюючих уявляються ілюзорними. Для розв’язання цієї дилеми пропонуємо замість усіх видів зборів на загальнообов’язкове державне пенсійне і соціальне страхування запровадити єдиний соціальний внесок (збір), що цілком виправдано і обгрунтовано як з теоретичних позицій, так і практичних міркувань⁹. При цьому, щоб не ускладнювати фіскальні процедури й істотно не збільшувати трудомісткість податково-бухгалтерської роботи, мікрофірми сплачуватимуть його у вигляді мінімального фіксованого платежу за кожну найману особу. Останній буде визначатися розра-

хунково як добуток мінімального розміру заробітної плати на тариф єдиного соціального внеску (збору) у відсотках, встановлених законодавством на день отримання заробітної плати (доходу).

Крім цього, за мікрофірмами (мікропідприємствами) необхідно залишити право не застосовувати реєстратори розрахункових операцій (електронні контрольно-касові апарати). Але в такому разі для забезпечення жорсткого контролю за обсягом валового доходу (виручки) вони повинні в обов'язковому порядку видавати покупцю відривну квитанцію (бланк суворої звітності), що підтверджує факт покупки, та записувати в кінці робочого дня підсумкову суму витрат до Книги обліку валового доходу. Також потрібно їх зобов'язати належним чином зберігати первинну інформацію, незважаючи на те, що плата за спецпатент визначається не на її основі. Така вимога важлива з огляду на використання первинних документів при перевірці критеріїв визнання суб'єкта бізнесу особливо малим бізнесом (мікрофірмою), проведення зустрічних перевірок податковими органами, а також при виникненні спірних питань під час переходу на складніший режим оподаткування.

Для більших за розмірами суб'єктів малого підприємництва з обсягом річного валового доходу (виручка від реалізації та позареалізаційних доходів) не вище 1 млн грн варто тимчасово (на два-три роки) зберегти справляння єдиного (сукупного) податку у відсотках до обороту (див. таблицю). Але на прикладі Бразилії¹⁰, Республіки Вірменія¹¹, Киргизької Республіки¹² і насамперед Республіки Польща¹³ його ставки потрібно диференціювати в розрізі укрупнених галузей (сфер) підприємницької діяльності. Це дасть змогу краще враховувати галузеву специфіку формування витрат, доданої вартості та ціни виробленої продукції (робіт, послуг), тобто уникати великих розбіжностей у рівнях оподаткування малого бізнесу в різних секторах економіки, як це спостерігається нині завдяки застосуванню уніфікованих ставок. І тільки згодом, у разі досягнення позитивних результатів економічного експерименту із впровадження єдиного податку на чистий потік реальних трансакцій в грошовому вимірі в окремих найбільш типових регіонах України можна буде перейти на згаданий об'єкт для спрощеного інтегрованого оподаткування. Спробуємо обґрунтувати це детальніше.

З точки зору фіскальної теорії єдиному податку з виручки (або валового доходу) властиві всі недоліки "оборотного" оподаткування. По-перше, якщо таким податком оподатковується не реалізація кінцевому споживачу, а проміжна продукція суб'єктів господарювання, об'єднаних в один технологічний ланцюг, то це породжує добре відомий каскадний ефект (багатократне оподаткування доходів). По-друге, єдиний податок з обороту включається до витрат виробництва, тому у разі еластичних кривих попиту і пропозиції (що характерно для тривалих часових проміжків) та заданих (стабільних) цінах на продукцію відбувається деформація оптимального рішення фірми щодо обсягів випуску (їх розмір може помітно знижуватися). По-третє, платник цього інтегрованого податку змушений його сплачувати навіть тоді, коли він поніс реальні економічні збитки, і податкових зобов'язань з податку на прибуток немає. Хоча, з іншого боку, це

стимулює його працювати прибутково. До того ж, оскільки податок справляється на альтернативній основі, то від нього можна відмовитися, починаючи з будь-якого наступного кварталу* .

Значною мірою “пом’якшити” згадані негативні ефекти можна, вилучивши зі складу єдиного податку на виручку (валовий дохід) ПДВ та внески на соціальні потреби, з паралельним запровадженням замість останніх єдиного соціального внеску (збору). До речі, аналогічної позиції щодо оптимізації єдиного податку з обороту для малого бізнесу в Україні (за винятком пропозиції щодо об’єднання зборів на пенсійне і соціальне страхування в єдиний обов’язковий платіж) дотримується німецький фахівець з фіскальної політики У. Тісен. Зокрема, що стосується соціальних відрахувань, то їх включення в інтегрований податок для малих підприємців він вважає порушенням принципу незалежності фінансування системи державного соціального забезпечення¹⁴.

При цьому, щоб мінімізувати трудомісткість облікових процедур, пов’язаних з окремим справлянням ПДВ, необхідно внести зміни до порядку його розрахунку, за якими суб’єкт малого підприємництва – платник єдиного податку з валового доходу може обрати спрощений спосіб обчислення ПДВ до сплати в бюджет, що повністю базується на тому ж об’єкті оподаткування (шляхом множення обороту платника податку за звітний період на встановлені стандартні коефіцієнти)¹⁵.

Що стосується єдиного соціального внеску (збору), то, як зазначалося раніше, без його відокремленого справляння неможливо буде реалізувати диференційований підхід до нарахування пенсій та інших страхових виплат, реалізація якого покладена в основу реформи системи державного пенсійного і соціального страхування. Крім цього, оскільки вказаний обов’язковий платіж (збір) являтиме фіксований відсоток від фактичних витрат на оплату праці найманих працівників, він буде нескладним в обчисленні. Тому незначні адміністративні витрати на ведення його обліку та подання звітності не повинні перешкоджати встановленню загального порядку справляння цього внеску для фірм – платників єдиного податку з валового доходу (виручки), що використовують працю найманих осіб.

До позитивних сторін універсального податку з валового доходу (виручки) можна віднести особливу простоту обліку його податкової бази (для платника) та фіскального адміністрування (для податкових органів), тому що не потрібно оцінювати (контролювати) вартість затрачених на виробництво факторів (валових витрат). На нашу думку, на етапі становлення малого бізнесу в Україні, в умовах низької податкової грамотності і культури (свідомості) значної частини вітчизняних малих підприємців та обмежених можливостей податкової служби охопити їх дієвим контролем наведений аргумент превалює над іншими. Тому доречно тимчасово зберегти як об’єкт для інтегрованого оподаткування малих фірм показник валового доходу (виручки). До того ж, як показує досвід застосування подібних паушальних мето-

* Однак необхідно заборонити часту (два і більше разів) зміну режиму оподаткування протягом певного періоду (скажімо, одного або двох років) з метою мінімізації рівня податкового навантаження.

дів фіску для суб'єктів малого підприємництва в країнах з перехідною економікою (Бразилія¹⁶, Республіка Вірменія¹⁷, Республіка Білорусь, Киргизька Республіка, Республіка Таджикистан¹⁸, Республіка Азербайджан¹⁹, Республіка Казахстан²⁰), явно домінуючим є застосування для таких цілей саме "оборотних" показників (валової виручки, валового доходу, обороту з реалізації тощо).

Теоретично значно привабливішою формою паушального (інтегрованого) оподаткування суб'єктів малого бізнесу є податки на потоки грошових коштів, особливо найпростіший в обчисленні податок на чистий потік реальних трансакцій – різницю між виручкою від реалізації і вартістю використуваних у виробництві факторів (зарубіжні автори позначають його аббревіатурою R-based Corporate Cash-Flow Tax, real). Лаконічно висловлюючись, до основних переваг останнього порівняно з єдиним податком "оборотного" типу можна зарахувати нейтральність щодо інвестиційних та інших підприємницьких рішень. Так, за умови застосування єдиної податкової ставки для всіх без винятку платників величина чистого доходу (прибутку), породженого активами господарюючого суб'єкта, внаслідок оподаткування пропорційно зменшується залежно від розміру такої ставки. Інакше кажучи, співвідношення норм чистої дохідності (рентабельності) різних фірм після введення податку не змінюється. Крім цього, оскільки база згаданого податку більше наближена до об'єкта, з якого утримується податок на прибуток, то оцінка платоспроможності конкретного платника буде набагато точнішою.

З іншого боку, обчислення чистого потоку реальних трансакцій вимагає повного обліку (точного оцінювання) видатків на фактори, використувані у виробництві, тобто зростають податково-бюрократичні витрати у платника, а для податківців ускладнюється процес його адміністрування. Не позбавлений він й інших недоліків. Зокрема, механізм його справляння не передбачає переносу збитків попередніх років на фінансові результати поточного року, що дестимулює ризикові інвестиції.

Податку на чистий потік реальних трансакцій також властиві окремі вади податку на прибуток, пов'язані з ухиленням від його сплати. Так, оскільки при визначенні податкової бази із валового потоку грошових надходжень вираховуються платежі за виробничі фактори (включаючи повну вартість придбаних основних фондів), це може призвести до зловживань такого характеру. Фірма може придбати у вигляді основних фондів для фінансово-господарської діяльності обладнання чи майно, яке дуже дорого коштує, здійснити вирахування його вартості з оподаткованої суми, після чого продати його за готівку без оформлення реалізації або за значно заниженою ціною, що дає змогу зменшити об'єкт оподаткування. Ввести ж звичний порядок нарахування амортизації не має сенсу, бо це ще більше ускладнить облік єдиного податку на чистий потік реальних трансакцій, а заборона списання на видатки вартості основного капіталу призведе до істотних викривлень у його обчисленні.

Звичайно, з описаної ситуації є вихід:

– запровадження терміну, протягом якого фірма не має права списувати майно, придбане для виробничих цілей (крім випадків належним чином

оформленого його псування або втрати). Цей термін повинен дорівнювати періоду його повної амортизації;

– запровадження порядку, який передбачає перерахунок величини об'єкта оподаткування при реалізації основних фондів за явно заниженою ціною, виходячи зі звичайної ринкової вартості аналогічних активів з урахуванням їх зносу²¹.

Це доводить, що перехід до єдиного податку на чистий потік реальних трансакцій доцільно здійснити через певний час тільки за умови успішної експериментальної апробації на обмеженій території та “відшліфування” механізму його справляння.

Підсумовуючи результати наукових пошуків, доречно наголосити, що, на наш погляд, практична реалізація описаної концепції оптимізації спрощеної системи оподаткування малого бізнесу в Україні зробить її адекватнішою до основоположних принципів оптимального оподаткування, а саме до критеріїв:

– рівномірності розподілу податкового навантаження, зважаючи на платоспроможність платника;

– ефективності менеджменту справляння податків органами податкової служби (зручність податкової роботи; економічність мобілізації платежів та контролю за їх справлянням з позиції збільшення фінансових ресурсів у розпорядженні держави);

– ефективності податкових технологій з точки зору платника податків (завчасна визначеність, зрозумілість, простота і зручність податкових процедур; дешевизна витрат, пов'язаних з дотриманням податково-бюрократичних вимог, з точки зору зменшення податкового тягара) тощо.

Поряд з цим подальша деталізація наведених концептуальних положень, які стосуються реформування спеціальних режимів оподаткування суб'єктів малого підприємництва, потребує подальших ґрунтовних досліджень:

– визначення за допомогою кореляційно-регресивного аналізу фізичних (“реальних”) параметрів, які найбільше впливають на податкоспроможність платника єдиного податку у фіксованій сумі (у вигляді плати за спецпатент) для різних видів діяльності;

– розрахунку за допомогою математичного інструментарію ставок фіксованого платежу на одиницю згаданого параметру і поправочних коефіцієнтів (на які коригуються ці ставки), диференційованих залежно від чисельності жителів населеного пункту;

– прорахування можливих стимулюючих та фіскальних ефектів від впровадження запропонованих змін до альтернативних моноподаткових режимів з використанням економіко-математичних (імітаційних) моделей та комп'ютерної обробки інформації;

– поглибленого вивчення фіскального права (нормативних актів з даної проблематики) зарубіжних країн світу тощо.

¹ *Квасовський О.Р.* Проблеми функціонування моноподаткової технології – єдиного податку для малих підприємств в Україні // Бюджетно-податкова політика в Україні (проблеми та перспективи розвитку). Зб. наук. праць за матер. наук.-практ. конф. (20–22 грудня 2001 р.). – Ірпінь: Академія ДПС України, 2002. – С. 108–110.

² *Квасовський О.Р.* Альтернативний підхід до оподаткування малого підприємництва в економіках перехідного типу // Наукові записки Тернопільського державного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. – 2001. – № 7. – С. 105–110.

³ *Квасовський О.Р.* Зарубіжний досвід застосування спрощених схем оподаткування для малого бізнесу в країнах з перехідною економікою // Науковий вісник Волинського державного університету імені Лесі Українки. – 2002. – № 2. – С. 253–258.

⁴ Там само. – С. 254–255.

⁵ *Лазарев А. С., Шемелева Ю. С.* Проблемы налогообложения субъектов малого предпринимательства // Финансы. – 1999. – № 9. – С. 31.

⁶ *Шкробела Е. В.* Совершенствование налогообложения малого бизнеса // <http://www.iet.ru/usaid/5final/1.htm>.

⁷ Закон України “Про внесення змін до Закону України “Про Державний бюджет України на 2005 рік” та деяких інших законодавчих актів України” від 25 березня 2005 р. № 2505-IV // <http://www.rada.gov.ua>.

⁸ Там само.

⁹ *Квасовський О.Р.* Єдиний соціальний внесок як альтернатива мультиплатіжній системі відрахувань на загальнообов’язкове державне соціальне страхування // 36. матер. II Всеукр. наук.-практ. конф. вчених, викладачів та практичних працівників “Розвиток фінансово-кредитної системи України в умовах ринкових трансформацій”. – Вінниця: Ландо, 2004. – С.178–186.

¹⁰ *Шкробела Е. В.* Совершенствование налогообложения малого бизнеса // <http://www.iet.ru/usaid/5final/1.htm>.

¹¹ *Налоговая система Республики Армения* // <http://www.nalog.ru/world>.

¹² *Мамбеталиев Н. Т., Бобоев М. Р.* Налогообложение малого предпринимательства в государствах – членах ЕврАзЭС // <http://www.business.zakon.kz/inostr/nalog.shtml>.

¹³ *Квасовський О.Р.* Зарубіжний досвід застосування спрощених схем оподаткування для малого бізнесу в країнах з перехідною економікою // Науковий вісник Волинського державного університету імені Лесі Українки. – 2002. – № 2. – С. 255–256.

¹⁴ *Тиссен У.* До питання щодо оподаткування суб’єктів малого підприємництва в Україні // http://www.ier.kiev.ua/Ukr/WP/WP6_Ukr.htm (Ukrainian WIN).

¹⁵ *Квасовський О.Р.* Оптимізація справляння ПДВ у сфері малого бізнесу: досвід постсоціалістичних і ринково розвинутих країн // Вісник Тернопільської академії народного господарства. – 2004. – Вип.1. – С. 25–26.

¹⁶ *Шкробела Е. В.* Совершенствование налогообложения малого бизнеса // <http://www.iet.ru/usaid/5final/1.htm>.

¹⁷ *Налоговая система Республики Армения* // <http://www.nalog.ru/world>.

¹⁸ *Мамбеталиев Н. Т., Бобоев М. Р.* Налогообложение малого предпринимательства в государствах – членах ЕврАзЭС // <http://www.business.zakon.kz/inostr/nalog.shtml>.

¹⁹ *Налоговый кодекс Азербайджанской Республики* // <http://www.nalog.ru/world>.

²⁰ Закон Республики Казахстан “О налогах и других обязательных платежах в бюджет” // <http://www.nalog.ru/world>.

²¹ *Шкробела Е. В.* Совершенствование налогообложения малого бизнеса // <http://www.iet.ru/usaid/5final/1.htm>.